

Prefacerile fundamentale din istoria omenirii stau întotdeauna sub egida unui mare cugetător. Este poate și riscant și prezumțios a afirma fără nici un corectiv, că elementul hotărâtor în desfășurarea istoriei ar fi elementul sufletesc. Dar nu e mai puțin adevărat că epocile de prefaceri coincid în începuturile lor cu activitatea unui om de gândire care devine, pentru întreaga epocă, definitiv.

Despre Descartes s-a afirmat că ar fi părintele cugetării moderne. Problema aceasta s-ar putea urmări pe două căi deosebite. S-ar putea stabili, de pildă, că toate problemele fundamentale ale cugetării filozofice din ultimele trei veacuri, se dezbău încă în formularea lor carteziană; că în antinomiile carteziene trebuie căutată originea ocazionalismului lui Malebranche, a monismului lui Spinoza, a materialismului lui La Mettrie, empirismului lui Locke, monadologiei lui Leibnitz, criticismului kantian, idealismului lui Berkeley ș.a.m.d. Au stabilit-o deja Bouillier și Kuno Fischer. Este o metodă ingrată. Și revelantă. Pe calea aceasta — care e o explicabilă predilecție a profesioniștilor și a specialiștilor filozofiei și care îți înlesnește a te lăsa furat de elementele formale, tehnice, exterioare ale gândirii vii — nu se poate ajunge decât la generalități superficiale și uneori lipsite de bun simț. Cine este între noi omul plin de noroc care să nu fi învățat, de pildă, în universitate, despre trinitatea kantiană: Fichte, Schelling, Hegel? Și cine dintre cei care înțelegând că filozofia este nu o inutilă și pedantă ceartă de vorbe, ci, mai înainte de orice, o **atitudine spirituală în fața universului**, nu a putut deosebi dintr-o dată fundamentala nouă orientare față de criticism!

Fără îndoială, Descartes este părintele cugetării moderne. Dar în alt sens. Un cugetător este mare nu atunci când izbuteste a născoci o nouă întrebare filozofică; și nici atunci când intrunește pentru o soluție propusă de el sufragiile — adesea indifferente — ale confrăților întru specialitate. Ci este mare cînd se poate deschide spiritului universal care pulsează citeodată cu o tragică violență în răsăluții sau în timpul lui, și izbuteste a lua în el, formulându-le, toate preocupările vii ale unei noi vieți care-și caută realizarea. Aceasta a făcut-o cu prisosință Descartes și nu întemeietorul filozofiei moderne, ci, fericitul ales în care s-au s-au coborât, armonizându-se într-un tot organic, unitar și viabil toate frământările sufleteste ale timpului cari trebuia să dea pe **Omul Modern**.

E natural că mentalitatea care stăpînește toată dezvoltarea istorică a omenirii, de la Renaștere încôace, să nu

se fi creat din nimic. De aceea este și foarte greu a se descoperi în Descartes o problemă care să nu fi preocupat pe înaintașii săi. Așa cu celebrul **cogito**, așa cu matematicizarea și mecanicizarea științei, cu teoria pasiunilor și în genere cu antropologia lui ș.a.m.d. În el însă, toate aceste elemente disparate, circulînd și cu o forță elementară, se încheagă într-o unitate echilibrată, într-o sinteză originală care e dătătoare de seamă pentru toată desfășurarea de mai târziu a istoriei.

Prin introducerea definitivă a meto-

Nae IONESCU

— 16 Iunie 1890 — 15 Martie 1940 —

Descartes, părinte al democratismului contemporan

dei matematic-mecanic în explicarea fenomenelor naturii, Descartes a izbutit să desfacă și teoreticește gândirea științifică de interpretările teologice-antropomorfe și mai departe chiar de religie, rupînd astfel, **poate pentru totdeauna**, cu orientarea calitativă a vechii științe grecești, care nu știa, nu putea și nu vrea să se deosebească între știință și metafizică.

Dar mai mult decât atât. Am spus cu un alt prilej că unul dintre fenomenele fundamentale pentru prefacerea omenirii a fost apariția, în epoca Renașterii, a savantului-tehnician. Omul de știință intrunește în el însuși și pe meseriaș — și cu aceasta intră definitiv pe calea orientării ei practice. Și om al vieții acesteia de pe pămînt preocupat

pină în cele mai mici amănunte ale activității sale de teoretician, de valorarea practică a speculațiilor și acțiunilor noastre, rămîne Descartes nedezmîntat pînă la sfîrșitul vieții sale. Una din marile lui supărări împotriva filozofiei scolastice e că aceasta nu știa a fi decît speculativă și ca atare sterilă. El înțelege să scrie Regulae care să servească de îndreptar rațiunii în toate împrejurările vieții. Căci adevărul e doar singurul mijloc de a vedea clar în acțiunile omenesti; iar filozofia nu slujește decît la cunoașterea lucrurilor

Dar introducerea explicațiunii mecanice a realității trebuia să ducă în chip necesar la stabilirea unui fel de autonomie a gândirii. Dusese deja: la Galilei. Precipitarea acestui substrat în formulă, numai relativ nouă, **cogito ergo sum**, era fatală, după cum fatală fusese la Campanella și — în împrejurări ceva mai deosebite — la Augustin. Descartes a înțeles însă a trage toate consecințele. Restaurînd rațiunea în toate drepturile sale, el credea că poate raționaliza religia. Marele val mistic al Evului Mediu abia mai aruncase

folositoare diriguirii vieții și păstrării sănătății. Și tot așa matematica nu e decît o metodă, cea mai eficace metodă a științelor, care la rîndul lor nu sînt, nu pot și nu trebuie să fie decît instrumente ale vieții.

Nu se poate spune totuși că Descartes nu ar fi avut și alte preocupări de ordin mai ridicat. Afirmația că intervenția lui Dumnezeu în cartesianism ar fi doar o concesie făcută Bisericii — încă puternică în acel timp — este o insultă neînțelegătoare și mioapă, frecventă mai ales prin cărțile de istoria filozofiei. Metafizica lui Descartes nu se poate înțelege fără conceptul de Dumnezeu; ea îl presupune la tot pasul ca pe unul din elementele fundamentale chiar în procesul ei genetic.

cițiva stropi în Renaștere. În veacul al XVI-lea se potolise demult. Așa că nu e nici o mirare că, la Descartes, **cogito** devenit piatra unghiulară a unui idealism egocentric, el promova un fel de mindrie personală și de siguranță sufletescă închisă în sine care nu mai putea îngădui — și nici nu simțea nevoia — unei comunicări directe, extatice, cu Dumnezeu. Fără ca aceasta însă să-l împiedice a gândi și a simți logic necesitatea și existența unei transcendențe.

Se găsesc în filozofia carteziană toate elementele teoretice ale timpului, cari minau în chip natural înspre constituirea unei filozofii individualiste. **Cogito** este sinteza celor mai pregnante dintre ele. Descartes el însuși a fost nu nu-

mai un individualist dar și o individualitate. Istoria îl înfățișează ca o fire mindră, tăcută, disprețuitoare pentru contemporani, închis în sine și fiind suficient sie însuși în această izolare plină de o rece distincțiune. Din acest punct de vedere el era oricum produsul Renașterii. Individualității au existat întotdeauna. Evul Mediu a avut destule — mai multe chiar decît se crede îndeobște. Dar numai Renașterea a cunoscut pe omul conștient de individualitatea sa, gelos de această individualitate, preocupat de a și-o păstra liberă de orice încălcare din afară. Descartes reprezintă o a treia etapă: egocentrismul lui **cogito** unit cu metoda matematică, abstractizantă, uniformizatoare, științifică, trebuia să ducă la concepția — foarte naturală astăzi — că individul există fără îndoială ca individ, dar că el nu e numai egal îndreptățit cu ceilalți, ci egal pur și simplu. Forma acută a acestei noi concepțiuni se ivește, e drept, ceva mai târziu. Dar elementele sînt deja în Descartes și iată cum din imbinarea unei realități — conștiința personalității — cu o metodă — aceea matematic-raționalistă — s-a născut democratismul nostru contemporan.

Este adevărat că individualismul, către care pare a se îndrepta astăzi viața noastră publică, este altul decît cel al Revoluțiilor franceze. Nevoia de diferențiere — care în democrația adevărată nu e decît cantitativă, numerică — se sprijină mai mult pe conținutul sufletesc al oamenilor, decît pe locul pe care ei îl ocupă în spațiu. Mai pătrunsă de însemnătatea deosebirilor acestora calitative, vremea noastră se orientează cel puțin pe o latură înspre vechea individualitate a Renașterii, sau chiar spre cea a epocii hanseaticilor. Dar acestea nu sînt decît ipoteze. Ele privesc viitorul. Deocamdată, mentalitatea practico-științifică și democrat-individualistă stăpînește în Europa de aproape trei veacuri. Criza care frămîntă astăzi omenirea, este fără îndoială un fapt. Dar nu sînt indicațiuni suficiente ca ea se va rezolva așa de curînd în chip radical. Omul european va rămîne așa-dar încă multă vreme omul raționalist, practic, al filozofiei cartesiene. Este un fapt de care nu sîntem poate încă îndejuns de pătrunși. Exprimarea lui ar trebui repetată. Ne-ar înlesni să ne confruntăm cu noi înșine, să ne înțelegem și să ne apreciem; dacă nu cu bunăvoință, cel puțin cu seriozitate. Comemorarea cea din urmă a lui Descartes este un prilej pentru aceasta.

1921, Mănăstirea Dealu

(Semnat: Nicolae IONESCU)
(Ideea Europeană, anul II, nr. 66, Duminică 8—15 mai 1921 pp. 1-2).

IOWA CITY, 21 aprilie
24 aprilie

Sîntem întîmpinați la aeroport de Ștefan Bănuțescu, M. Sorescu și soțiile lor. Sîntem invitații familiei Bănuțescu. Au reținut pentru noi două camere în clădirea Universității rezervată „studenților căsătorii și scriitorilor străini «In residence».”

Păcat că imobilul se află la numai cîteva km de oraș. Seara cinăm într-un restaurant chinezesc și mergem la un tînr profesor grec care vorbește perfect românește.

(Pe) Ștefan Bănuțescu și Marin Sorescu, amîndoi „Writers in residence”, i-am întîlnit pentru prima dată la Roma, în vara anului 1968. Erau pentru mine primii scriitori români din tînră generație cu care făceam cunoștință.

Întîmplător, erau și singurii a căror operă o citisem.

Apreciasem mult „Iarna bărbaților”, culegerea de nuvele a lui Ștefan Bănuțescu, și tot atât de mult poeziile lui Marin Sorescu.

Încercasem pînă atunci de mai multe ori, dar fără succes, să mă cufund în noua literatură a României „socialiste”.

Osteneala inutilă: romanele, nuvelele, culegerile de poeme erau fructul unui „proletcultism” lamentabil.

Și totuși, începînd din anii 1966—1967, o liberalizare a permis unor scriitori autentici să se exprime. Puțină vreme după aceea mîngîna s-a strîns din nou, imediat după invadarea Cehoslovaciei de către sovietici. Se cunoaște urmarea. Este practic imposibil să rezumi conversațiile noastre prelungite: fi supuneam pe amîndoi unei avalanșe de întrebări referitoare la pritenii și colegii mei rămași în țară, despre noua generație de scriitori etc... etc... Miracolul unei culturi care se încapătînează să crează și să se aprofundeze în rarele momente de liniște pe care i le-a acordat istoria, o dată la zece sau douăzeci de ani, dacă o dată la un secol (...).

24 aprilie
Ieri, plimbare cu mașina pînă la Amana.

Prînzim într-un restaurant elegant, la Ronneberg, discret și melancolic. Astăzi ne întoarcem la Chicago. Seara și pînă noaptea tîrziu, tristețea mă invadează. Abia mai îndrăznesc să formulez singura speranță care-mi mai rămîne. Încerc să mă conving că toate încercările și umilințele actuale ale națiunii române sînt poate prețul pe care trebuie să-l plătească pentru mutația sa spirituală ulterioară.

Încerc să cred că ceea ce este adevărat pentru indivizi, este la fel

sper că ar putea scăpa, căci știam că i se extrăsese un rinichi cînd avea abia treizeci de ani. Și totuși, a supraviețuit...

18 iunie
Petrec seara în compania lui Ovidiu Cotruș. Discuția noastră se prelungește pînă în jurul orei două dimineața. Memoria lui este absolut prodigioasă. Cînd era în închisoare, organiza conferințe despre literatură română, franceză și rusă. Cita din memorie nu numai versuri ci și pagini întregi din romane pe care le comenta apoi. Aceasta am aflat-o de la unii din tovarășii lui de în-

Mircea ELIADE

Fragmente dintr-un jurnal

și pentru popoare.

3 mai
În urma discuțiilor noastre prelungite de ieri seară, unde am vorbit mai ales de imposibilitatea de a-i asculta pe Bach și Mozart așa cum o făceau contemporanii lor, deoarece urechea noastră s-a obișnuit între timp și cu sonoritățile muzicii lui Wagner, Schönberg, Bartok etc..., o insomnie tenace: e bine de știut că toate creațiile culturale și toate frumusețile naturii își schimbă aspectul, deci **dispar** iremediabil și această deoarece geniul omenesc inventează, transformă, adaugă la propria lui istorie.

5 iunie
Constantin Noica a obținut în sfîrșit pașaportul. Va merge mai întîi în Anglia unde se află soția sa Wendy și copiii. Se va opri după aceea la Paris, pentru o ședere de două săptămîni și vom merge să-l vedem.

Sînt treizeci de ani de cînd ne-am despărțit!

Va fi una din cele mai mari zile din viața mea și mai mult decît atât, aceasta va confirma ceea ce eu nu încetez să repet și anume că atîta timp cît ești în viață, **totul** îți mai este încă posibil!

Nu pot uita că în jurul anilor '60, Noica a fost implicat într-un complot „cultural” și condamnat la douăzeci și cinci de ani de detenție cu regim sever. Nici nu îndrăzneam să

flă ca în „La răscruce de vinturi”. Adormim foarte greu.

Paris, 22 iunie
Sosim la Paris la ora unsprezece și jumătate seara.

Sibylle, Giza și Dinu T. ne așteaptă la aeroport.

23 iunie
Noica a venit să mă vadă astăzi după-amiază și am vorbit timp de trei ore.

19 iunie
O după-amiază pierdută cu redactarea unei lungi corespondențe. Din fericire petrecem seara cu Cotruș. Pregătim un interviu pentru o revistă din Oradea.

20 iunie
Conferința la Lutheran School of Religion despre rolul istoriei religioase în cultura de astăzi. Subiectul este pasionant și ar merita el sin-

gur o carte întregă. Cînd voi putea s-o scriu?

Biroul meu este acoperit de dosare și cutii pline cu note și hîrtii: tot atîtea manuscrise în lucru. Cu puțin noroc, voi pune la punct *Istoria ideilor religioase*. Mă încapătînez să cred că, odată în plus, norocul mă va însoți pînă la capăt.

New York, 21 iunie

Avionul nostru este prevăzută pentru ora șase. Ajungem la New York pe ploaie. Avionul pentru Paris pleacă din vreme, hotărîm să petrecem noaptea într-un hotel din vecinătate. În timpul nopții, vîntul su-

„Timpul îmi aparținea! Îmi spunea el, Puteam medita în voie, fără grabă. Reflectam la lecturile făcute pînă atunci. În modul acesta mi-am rememorat toată istoria filozofiei occidentale, de la presocratii pînă la Husserl...”

El îmi repeta ceea ce mi-au mărturisit toți cei care, ca și dînsul, au cunoscut închisoarea, știindu-se că ea este marele explorator al virtuților individuale, care altminteri ar rămîne ignorate sau abia s-ar manifesta.

În închisoare oamenii descoperă că sînt mai buni, mai curajoși, mai „autentici”, cum nici nu ar fi crezut. Marea lui descoperire a fost **extraordinarul moral** de care foarte mulți români au dat dovadă, altminteri ar fi fost judecați drept superficiali sau mediocri. A propos de această afirmație, îmi amintesc că Cioran mi-a spus într-o zi că ascultînd povestirile și mărturiile celor care au cunoscut închisorile sau lagărele de exterminare ale faimosului canal, Dunăre — Marea Neagră, se simțea că este Român.

Ceea ce mă frapează în mod special este încrederea lui Noica în posibilitățile creației culturale *române de astăzi*.

Mă întreb însă cum asemenea **posibilități** ar putea înflori într-o societate politizată în mod riguros și sistematic, și dacă o filozofie originală s-ar putea manifesta în *plină zi* într-o cultură controlată de cenzură.

26 iunie

Noica și cu mine ne întîlnim aproape zilnic și mi-e imposibil să fac chiar și o prezentare sumară a lungilor noastre conversații. Mă mulțumesc să consemnez doar cîteva note în carnetul meu și îmi propun să redactez, imediat după întoarcerea la Chicago un rezumat al ideilor și sugestiilor lui Noica în ce privește „**colaborarea culturală**” pe care el o preconizează între cei din exil și regimul actual.

30 iunie

Am văzut *Macbeth* cu Rodica și Marie-France Ionescu. Sînt încîntat de îndrăzneala cu care această veche istorisire a fost cunoscută, a fost reluată, fără ca prin aceasta universul shakesperian să fie auzlat.

După spectacol, mergem la familia Ionescu unde Eugen ne așteaptă. Este evident faptul că vorbim despre Dinu (Constantin) Noica și despre ceea ce-am aflat de la el.

Prezentare și traducere de N. POPA